

Gatebruksplan for Møhlenpris – Situasjonsbeskrivelse kulturmiljø



Dokumentinformasjon

Oppdragsgiver:	Bergen kommune
Tittel på rapport:	Gatebruksplan for Møhlenpris – Situasjonsbeskrivelse kulturmiljø
Oppdragsnavn:	Gatebruksplan for Møhlenpris
Oppdragsnummer:	622854-23
Utarbeidet av:	Astrid Storøy og Kjersti Vevatne
Oppdragsleder:	Anna Wathne
Tilgjengelighet:	Åpen

Foto forside: Møhlenpris sett mot sør. Det antas at bildet er fra midten eller slutten av 1930-årene. Kilde: Marcus. Billedsamlingen UiB.

Endringer				
Ver	Dato	Beskrivelse	Utarb. av	KS
04	20. mars 2025	Navn på rapport endret	KH	AW
03	10. jan 2023	Navn på rapport endret		AW
02	16.des 2022	En datohenvisning rettet	AS	AW
01	24. jun. 2022	Kulturminnedokumentasjon	AS	KIV

Forord

Asplan Viak er engasjert av Bergen kommune v/Bymiljøetaten for å utarbeide en mobilitets- og gatebruksanalyse for Møhlenpris. Oppdraget har sin bakgrunn i et bystyrevedtak fra 2016 som slår fast at Bergen kommune skal gjennomføre et pilotprosjekt med bilfri bydel på Møhlenpris. I 2018-2019 gjennomførte Bymiljøetaten (BME) fase 1, og gjennomførte en rekke tiltak i forbindelse med Graveklubbens arbeid med etablering av bossnett på Møhlenpris.

Mobilitets- og gatebruksanalysen er en del av fase 2 i Bilfri bydel Møhlenpris. Det blir lagt opp til en høy grad av innbyggermedvirkning i prosessen med å utarbeide analysen.

Denne situasjonsbeskrivelsen av kulturmiljø inneholder en gjennomgang av kjente kulturminner og kulturmiljø i området, og en overordnet vurdering av sårbarhet, samt kulturminnefaglige innspill til videre arbeid med mobilitetsanalysen og gatebruksplanen. Rapporten holder samme nivå som en kulturminnedokumentasjon etter Byantikvaren sin mal.

Prosjektet er utviklet i tett samarbeid mellom representanter fra Bergen kommune, BME og plan- og bygningsetaten (PBE). I tillegg har representanter fra byarkitekten, byantikvaren og Bergen Vann deltatt i møter. Håkon Magnus Kallevik Skagen (BME) er kommunens prosjektleder for prosjektet

Bergen, 20.03.2025

Anna Wathne
Oppdragsleder

Kjersti I. Vevatne
Kvalitetssikrer

Innholdsfortegnelse

1. Innledning	4
1.1. Bakgrunn	4
1.2. Mål og metode	4
1.3. Stedets karakter og avgrensing	4
1.4. Kommunale sektorplaner	6
1.5. Gjeldende arealplaner i området	7
2. Kulturminner og kulturmiljø i planområdet	11
2.1. Områdets kulturhistorie	11
2.2. Kjente kulturminner i databaser og register	17
2.3. Strøk, bygninger og elementer med kulturhistorisk verdi	22
2.4. Historisk bildemateriale	34
3. Sårbarhet og kulturminnefaglige innspill	40
3.1. Sårbarhet	40
3.2. Kulturminnefaglige innspill	40
Kilder	42

1. Innledning

1.1. Bakgrunn

Bergen bystyre vedtok i 2016 at Bergen kommune skal gjennomføre et forsøksprosjekt med bilfri bydel på Møhlenpris. Det er gjennomført en fase 1 som ble avsluttet høsten 2019. I fase 2 ønsker Bymiljøenheten å se på løsninger for Møhlenpris som helhet ved å gjennomføre en mobilitets- og gatebruksanalyse. Analysen skal kartlegge og vurdere forholdene for alle trafikantgruppene i området, samt gi klare anbefalinger til hvilke gater som må ha trafikk og hvilke gater som kan omdisponeres. Forslag til fysisk utforming av gateløp og byrom inngår i arbeidet (utarbeidelse av landskapsplan).

Situasjonsbeskrivelsen er utført som en kulturminnedokumentasjon av Asplan Viak AS ved sivilarkitekt Astrid Storøy og arkeolog Kjersti Ingolvsdotter Vevatne.

1.2. Mål og metode

Innenfor analyseområdet er det registrerte kulturminneverdier som kan bli berørt av tiltaket. Denne situasjonsbeskrivelsens formål er å skaffe kunnskap om kulturhistoriske verdier i området slik at dette kan legges til grunn ved utforming av tiltaket.

Beskrivelsen omfatter en sammenfatning av de opplysninger det er offentlig tilgang på. Kartleggingen av kulturminnene er basert på registreringer i Askeladden og bygningsregisteret SEFRAC samt annen dokumentasjon fra tilgjengelige kilder. Kulturminnegrunnlaget som Byantikvaren i Bergen utarbeidet for Møhlenpris skole, Trikkehallen og omgivelsene (2013) har utgjort en del av kunnskapsgrunnlaget.

Tiltaksområder er områder som blir direkte eller visuelt påvirket av planlagte tiltak. Influensområder er omkringliggende områder som kan bli påvirket av blant annet lokalisering og utforming av tiltaket, visuelle sammenhenger, vegetasjon og landskapsforming. Disse forholdene er beskrevet for å kunne se helheten i den kulturhistoriske utviklingen og i bevarte kulturmiljø.

1.3. Stedets karakter og avgrensning

Møhlenpris, tidligere kalt Vestre Sydnes, er et strøk i Bergen sentrum, fra Nygårds-høydens vestlige skråning i nord og øst til Damsgårdssundet i sørvest. Analyseområdet avgrenses i sørvest av Thormøhlens gate, i nord av Puddefjordsbroen og i sørøst av det tidligere verftsområdet på Marineholmen, Nygårdsparken og Møhlenpris idrettsplass.

Analyseområdet består av kvartalsstruktur med boligbebyggelse, omgitt av et mer utflytende område med næring og offentlige institusjoner langs Damsgårdssundet og ved

Marineholmen. Kvartalene er ordnet i et rutenett etter byplanidealer rådende på 1800-tallet og tidlig 1900-tall. Kvartalene består hovedsakelig av helt eller delvis lukkede leilighetsgårder i mur oppført i to til fire etasjer. Stilpreget går fra 1800-tallets nyrenessanse via jugendstilen som preget tidlig 1900-tall, til nybarokk på 1910-tallet og nyklassisismen i 1920-årene.



Figur 1-1: Analyseområdet er vist med rød avgrensing. Kilde: Bymiljøetaten, Bergen kommune.



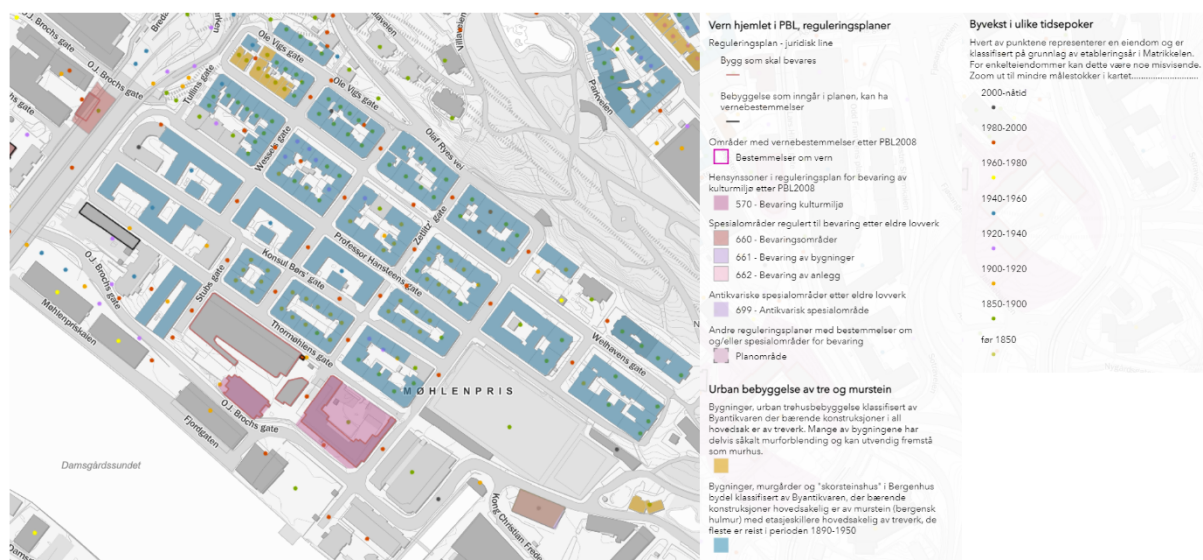
Figur 1-2: Møhlenpris mot sørøst 1962. Foto: Widerøe's Flyveselskap A/S. Kilde: Marcus (UiB).

1.4. Kommunale sektorplaner

Kulturmiljøplanen for Bergen - «Identitet med særpreg» - ble vedtatt i desember 2021.

Planen har en overordnet kulturminnestrategi (del 1), en kunnskapsdel (del 2) og en handlingsdel (del 3). Den digitale kartløsningen for planen gir bl.a. oversikt over alle kulturminner som er kartlagt i offentlige register, og hensynssoner i alle planer.

Kulturminneplanen gir oversikt over kulturminner i kommunen, og legger grunnlag for å sikre verdiene gjennom formelt vern etter plan- og bygningsloven. Kulturminneplanen har tematiske oversikter og områdebeskrivelser, men er ikke uttømmende for enkeltobjekter.



Figur 1-3. Kartutsnitt fra digital kartløsning for kulturmiljøplan i Bergen, der et utvalg kilder er slått på.

Kulturminnestrategien er kommunens viktigste kulturminnepolitiske dokument, og gir overordnet retning for hvordan Bergen skal styrke sin identitet og særpreg gjennom bærekraftig og kunnskapsbasert forvaltning. Det er satt fem hovedmål: Identitet og særpreg, bærekraft, kunnskap, verdensarv og sikring av kulturminner.

Arkitektur- og byformingsstrategien for Bergen

Arkitektur- og byformingsstrategien Arkitektur+ er premissgiver for planlegging og den arkitektoniske utformingen av alle nye tiltak i Bergen kommune. Strategien gir konkrete retningslinjer på hvordan arkitektur kan bidra til en vakker, særpreg, inkluderende og grønn by. Bergen kommune ønsker å fremme mulighetene for kvalitet i hvert enkelt tiltak. Arkitektur+ setter fokus på bymiljø, byrom, møteplasser, bo- og nærmiljø og gir anbefalinger til hvordan vi kan planlegge og utvikle de fysiske omgivelsene for å sikre en aktiv og attraktiv gå-by.

Arkitekturstrategien trekker opp tre hovedambisjoner for arkitektur i Bergen:

- Å videreføre Bergens stolte internasjonale arkitekturarv og byplantradisjon.
- Å styrke Bergens egenart og attraktivitet både lokalt og internasjonalt med forbilledlig og nyskapende arkitektur.

- Å benytte arkitektur som verktøy for å nå våre mål om en vakker, særpreget, inkluderende og grønn by.

1.5. Gjeldende arealplaner i området

I **kommuneplanens arealdel 2018-2030 for Bergen kommune** (vedtatt i bystyret 19. juni 2019) er planområdet avsatt til sentrumsformål. Hele området har også hensynssone for kulturmiljø: H570_7 Historisk sentrum og H570_2 Møhlenpris. For det historiske sentrum skal kulturmiljø og historisk bebyggelse sikres og ivaretas. Det vises til at Møhlenpris er et helhetlig regulert og godt bevart boligområde med leiegårdsbebyggelse for ulike sosiale lag. Kvartalsstrukturen har høy kulturmiljøverdi med nasjonal interesse, og er strøksdannende for område. Det vises til at forhagene med inngjerding er viktige strukturer. Fasader og detaljer skal bevares. Bestemmelsene for H570 sier bl.a. at konsekvenser for kulturminner skal vurderes i alle plan- og byggesaker, og at bygninger, anlegg eller miljø som har kulturhistorisk verdi skal i størst mulig grad ivaretas. Kulturminner, verneverdig historisk kulturmiljø og kulturlandskap skal brukes for å videreutvikle bergensk byggeskikk med kvalitet og særpreg. Det skal innhentes kulturminnefaglig vurdering fra kommunens faginstans.

Større deler av området er omfattet av **kommunedelplan for Sentrum** som ble vedtatt i desember 2001. Planen har sin sørlige plangrense langs Thormøhlens gate. De områdene som ligger innenfor kommunedelplanen er avsatt til bolig og fotgjengerstrøk. I bestemmelsene går det blant annet fram at for bygninger med høy antikvarisk verdi, verneverdige fasader og verneverdig nyere arkitektur skal bygningenes egenart søkes bevart. Byrommenes historiefortellende egenskaper, som byplanelement og som forbindelse mellom viktige byfunksjoner skal legges til grunn ved opparbeiding. Viktige historiske detaljer må bevares, rekonstrueres eller nytolkes. Utforming av utstyr og bygulvsdetaljer skal framheve byrommenes lokale egenart, historiske bakgrunn og særegne kvaliteter. Variasjon skal tilstrebes gjennom lokal helhetlig utforming der beplantning, benker, skilt belysning mm. er integrert. Belysningen skal understreke områdets særpreg og historiske karakter. Det skal legges vekt på god lyskvalitet, variert og tilstrekkelig, men begrenset belysningsnivå. Plassering skal knyttes til brukerbehov og understreke byrommenes egenskaper. Flombelysning, spill-lys og overhengende belysning i barduner mellom hus skal unngås. Forhager skal bevares og parkering i forhager er ikke tillat.

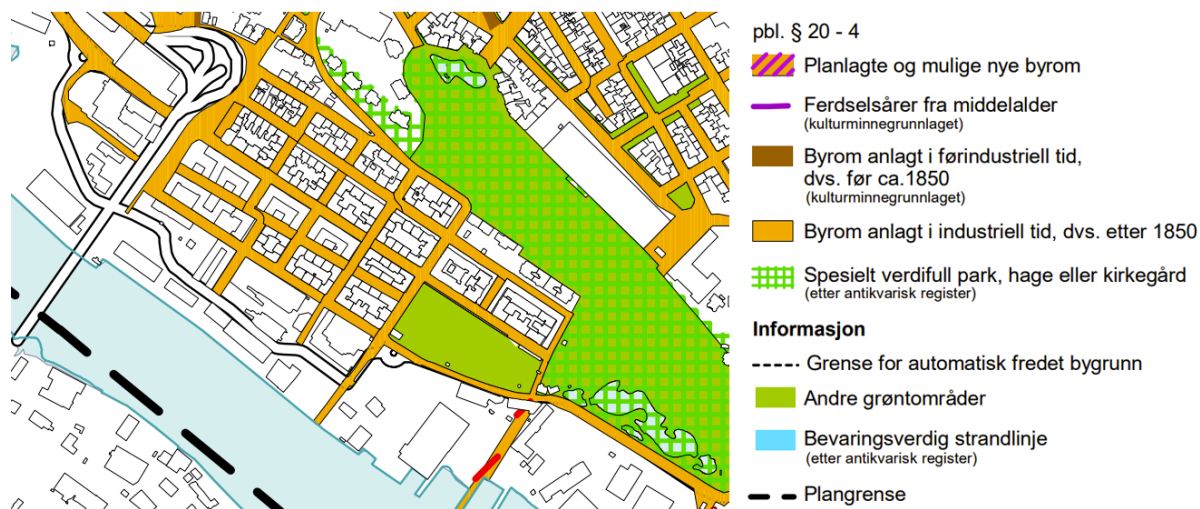


Figur 1-4: Utsnitt som viser sørlig del av kommunedelplan Sentrum. Stiplet linje viser at plangrensen går langs Thormøhlens gate. Kilde: Bergenskart.

De av reguleringsbestemmelsene som er knyttet til verneverdi omhandler bebyggelse og byrom, og er vist på plankart 2 og 3 i kommunedelplanen. Utsnitt fra disse to kartene er vist i kartutsnitt under.



Figur 1-5 Utsnitt av plankart nr. 2 som viser bebyggelse med verneverdi, KDP Sentrum.



Figur 1-6 Utsnitt av plankart nr. 3 som viser byrom med verneverdi, KDP Sentrum.

5.3 Byrommenes detaljering

Utforming av utstyr og bygulvsdetaljer skal fremheve byrommenes lokale egenart, historiske bakgrunn og særegne kvaliteter.

Variasjon mellom byrommene skal tilstrebes, gjennom lokal helhetlig utforming der beplantning, benker, boskoger, busskur, blomsterurner, skilt, belysning og tekniske installasjoner er integrert. Det er en utfordring å kombinere historiske

5.4 Belysning

Belysning i byrommene skal understreke områdets særpreg og historiske karakter. Det skal legges vekt på god lyskvalitet, variert og tilstrekkelig, men med begrenset belysningsnivå. Plassering av belysningen skal knyttes til brukerbehov og understrekning av byrommenes egenskaper. Flombelysning, spillys og overhengende belysning i barduner mellom husene skal unngås.

Figur 1-7. Utdrag av bestemmelser for kommunedelplan Sentrum.

Reguleringsplaner. Mindre deler av området er regulert, se kart under. De regulerte områdene er i hovedsak bolig, offentlig formål, og har i tillegg båndleggingssoner / hensynssoner for kulturmiljø H570.



Figur 1-8. Kartutsnittet viser gjeldende reguleringsplaner. Bergenskart.no

2. Kulturminner og kulturmiljø i planområdet

2.1. Områdets kulturhistorie

Det er ikke kjent automatisk fredete arkeologiske kulturminner i området. Ut fra landskap og topografi må man anta mennesker i forhistorisk tid har brukt området, men utvikling av bystruktur i historisk tid gjør det lite sannsynlig å gjøre arkeologiske funn som er urørt eller intakt.

Møhlenpris var tidligere en del av Domkirkens landsogn. I middelalderen var dette beitemarker som tilhørte Munkeliv kloster. Området var etter reformasjonen en del av Bergens takmark der byens innbyggere kunne ha dyr på beite. Området ble da kalt Vestre Sydnes.



Figur 2-1 Kart fra 1757 som viser Sydnes med byen og Lungegårdsvannet i nord. Kartet viser ingen bebyggelse i området, men en vei over Sydneshaugen er inntegnet. Kilde: 1881 Kart.

Den bergenske storkjøpmannen Jørgen Thor Møhlen, også kjent under navnet Jørgen Thormøhlen, var en tysk skipsreder, slavehandler, innovatør og forretningsmann som var tidlig ute med å industrialisere Bergen. I 1678 fikk han festekontrakt på Vestre Sydnes, et område som på slutten av 1600-tallet ikke var bebygget og som senere fikk hans navn. Her anla han en rekke industrivirksomheter, som trankokeri i 1671, reperbane i 1678, saltkokeri og såpekokeri i 1682 i tillegg til oljemølle og tønne-makerbod. I 1682 utnevnte kong Christian V av Danmark og Norge ham til kommersedirektør. I 1695 fikk han kongens tillatelse til å utstede pengesedler støttet av et lån fra kongen selv. Jørgen Thormøhlen var den som introduserte de første papirpengene i Norge.

[illegible]

12

Møhlenpris ble innlemmet i Bergen kommune i 1877. Området besto da av åpne marker samt en reperbane og et par lyststeder.

Møhlenpris ble planlagt utbygd i 1880. Reguleringen omfattet et kvadratisk rutenett med små rektangulære kvartaler på 40 x 60 meter. Kvartalenes lengderetning ble lagt langs kotene i det skrånende terrenget mellom Damsgårdsundet og Nygårdshøyden. Dette ga et strengt rettvinklet gatenett som avgrenset området mot tilliggende strøk. Først da Olav Ryes vei ble anlagt i skråningen ned fra Nygårdshøyden tidlig på 1880-tallet, og ga forbindelse til resten av byen, kunne den første utbyggingen starte langs Welhalvens gate. Møhlenpris ble bygget ut i tidsrommet 1880-1920, i en periode med samfunnsutvikling og sterk industriell vekst i Bergen. Bygningene ble i hovedsak oppført som 2 til 4 etasjers murleiegårder. Mange av dem, særlig kvartalene nærmest Nygårdsparken, fikk et ganske fornemt preg med større leiligheter og høyere standard. Møhlenpris idrettsbane (legepladsen) ble tatt i bruk i 1899.

Mjellem & Karlsen mekaniske verksted, grunnlagt 1894 i Thormøhlens gate, bidro også til utbyggingen av leiegårder for å gi arbeidstakerne husrom i nabolaget.

Som ellers i byen medførte byggekrakket i 1899 en pause i utbyggingen på Møhlenpris; rundt halvparten av tomtene var da bebyggt. Da byggevirksomheten tok seg opp igjen ett tiår senere førte nye lovbestemmelser til at mange av husene ble bygget lavere enn før, ofte i kun to etasjer.



Figur 2-4. Møhlenpris ca. 1900-1913. Foto: Ralph L. Wilson. Billedsamlingen, Universitetet i Bergen



Figur 2-5 Møhlenpris 1913. Mye av kvartalsbebyggelsen har kommet opp. Reperbanen er fjernet. Thormøhlens gate er opparbeidet, men er fortsatt navngitt med det gamle navnet: Søndre Møhlenprisvei. Det har skjedd en utfylling mot Puddefjorden Kilde: Bergenskart.

Utbyggingen skjøt fart igjen da trikkelinjen ble utvidet til Møhlenpris i 1911, og Møhlenpris ble valgt som administrasjonssenter for Bergens elektriske Sporvei 1913, med anlegging av trikkehall og verksteder (ark. Schak Bull) i Thormøhlens gate. Kartet fra 1913 viser at over halvparten av dagens kvadratur da var bebygd. Møhlenpris skole og Trikkehallen ble oppført i henholdsvis 1912 og 1913 som en naturlig konsekvens av og premiss for utbyggingen. Trikkebyen med leiligheter for sporveiens ansatte ble oppført i 1913. Trinn 2 i Konsul Brørs' gate 16 sto ferdig i 1924.



Figur 2-6. Trolig hjørnet mellom Konsul Børsgate og Zetlitz gate. Fotograf Alfred Brundtland. Billedsamlingen UiB.

Bolignøden etter bybrannen 1916 medførte at kommunen oppførte boligblokker på nedre side av Professor Hansteens gate fra 1918 frem til mot 1950 tallet.



Figur 2-7 Kart over Møhlenpris fra 1921 Kilde: Bergenskart.



Figur 2-8 Møhlenpris. Foto fra 1920-tallet. Fotograf: Ukjent. Arkivet etter Stadsingeniøren, Bergen Byarkiv.

Møhlenpris var stort sett ferdig utbygget i 1920-årene. Siden har endringene stort sett skjedd i ytterkantene av området. I nord sto Puddefjordsbroen ferdig i 1956. Nye veianlegg i forbindelse med den, og tunneler under Nygårdshøyden førte på 1980- og 90-tallet til at den nordligste rekken med kvartaler ble revet. I motsatt ende av Møhlenpris har det etter år 2000 vært en utbygging på tidligere verfts- og industritomter.

I 1942 ble ti jøder som bodde på Møhlenpris deportert til Auschwitz. De ble alle drept året etter. Denne historien har vært viktig for Møhlenpris som lokalmiljø, og det er reist minnesmerke i Wollfs gate 12, og «snublesteiner» er lagt i gatedekket ved husene der jødene bodde.

I årene etter den annen verdenskrig ble Møhlenpris berørt av byggeprosjekter som Puddefjordsbroen (1956), Universitetet i 1960-årene og Nygårdshøydetunnelen (1984).

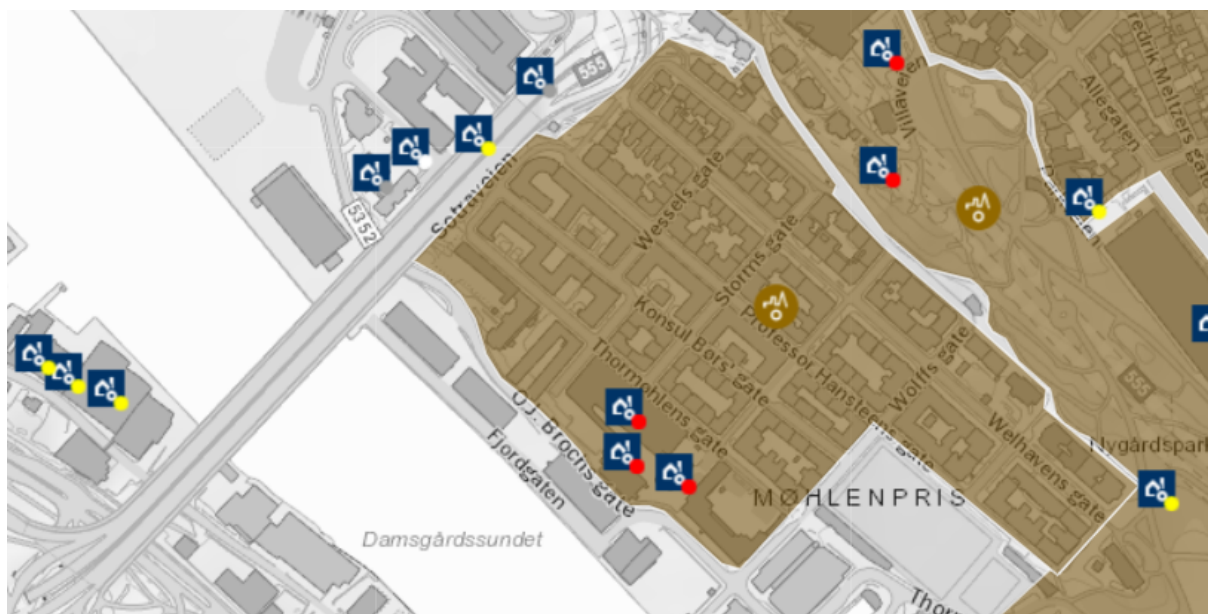


Figur 2-9. Møhlenpris fotografert på 1950-tallet. Fotograf: Waldemar Jørgensen. Fotosamlingen etter rektor Waldemar Jørgensen, Bergen Byarkiv.

2.2. Kjente kulturminner i databaser og register

Innenfor analyseområdet er det kjent flere kulturminner i offentlige databaser.

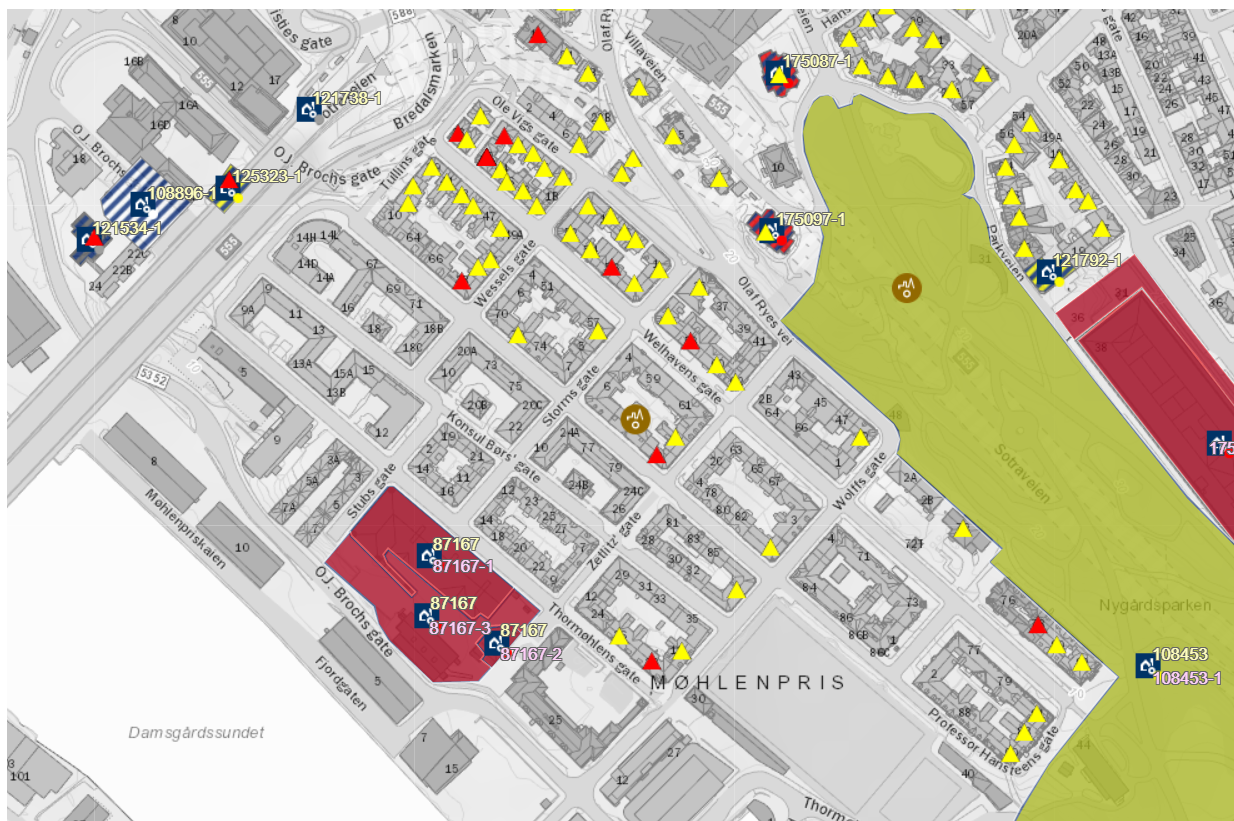
Riksantikvarens NBI-register er en database over byer og tettsteder i Norge med kulturmiljø som har nasjonal interesse. NBI-registeret angir områder hvor det må vises særlige hensyn i forbindelse med videre forvaltning og utvikling. Det innebærer ikke formelt vern, men gir grunnlag for angivelse av nye hensynssoner etter plan- og bygningsloven og grunnlag for innsigelse ved nye arealplaner.



Figur 2-10 NBI-registeret - K77 Møhlenpris er markert som brun flate, og registrerte fredete og verneverdige kulturminner er vist i kartet med ulike symboler. Rød markering innebærer fredet bebyggelse, gul - kommunalt listeført, hvit - ikke fredet og grå - avfredet. Kilde: Askeladden.

Om K77 Bergen Møhlenpris murbyen har Riksantikvaren gitt følgende begrunnelse for nasjonal interesse: *Delområdet Møhlenpris har nasjonal interesse fordi det er en godt bevart bydel fra slutten av 1800- og begynnelsen av 1900-tallet, med det opprinnelige gatenettet og det aller meste av den opprinnelige bebyggelsen bevart. Øvre deler har homogen murleiegårdsbebyggelse fra slutten av 1800-tallet, i 3-4 etasjer og til dels med svært fornemt preg. Denne type bebyggelse finnes i større omfang i Norge kun i Oslo og Bergen. Nedre deler av delområdet er bygget ut rundt 1. verdenskrig, med bla. flere viktige eksempler på sosial boligbygging i kommunal regi, et karakteristisk uttrykk for tidens aktive sosialpolitikk. Samlet viser strøket, i fysisk konsentrert form, det sosiale spennet fra høyborgerlig til arbeiderklasse. Samtidig demonstrerer strøket endringene i både arkitekturspråk og boligpolitikk rundt 1900, med mer vekt på gode boliger for alle, i en arkitektur mindre bundet av fortidens stiler.*

Fredete og verneverdige bygninger

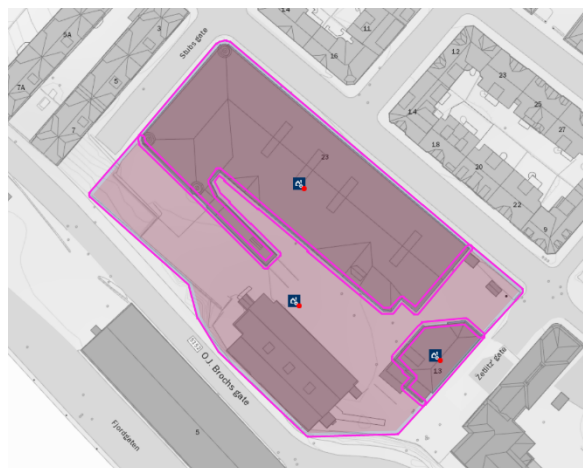


Figur 2-11 Kartet viser fredete og verneverdige kulturminner i området. SEFRAK-registrerte bygninger er markert med røde og gule trekkanter. Trekantene angir byggeår før 1900. Røde trekkanter angir ukjent byggeår innenfor 1800-tallet. Registrerte kulturminner er vist med ID-nummer fra Askeladden. Kilde: Riksantikvarens database Askeladden.

ID 87167 Trikkehallen på Møhlenpris.

Vedtaksfredet. Fredningen omfatter eiendommen med vognhall/ lokomotivstall oppført 1912 (bygning 1), garasje oppført i 1921 (bygning 2), og gårdsplassen mellom bygningene med trikkespor og brosteindatert 1912 (3).

Figur 2-12: Kartet viser fredningsomfanget av Trikkehallen. Kilde: Askeladden.





Figur 2-13: Trikkehallen idag. Kilde: 1881 Kart.

Formålet med fredningen er å bevare bygningene som et arkitektonisk og kulturhistorisk verdifullt eksempel på denne type industribygg, gjennom å bevare størst mulig grad av opprinnelighet i bygningenes eksteriør og interiør, både når det gjelder hovedstruktur og detaljering, som planløsning, utsmykning, materialbruk, overflatebehandling, vinduer og dører.

ID 175097 Knut Fægri's hus, Villaveien 9. Forskriftsfredet. Bygningen ble tegnet i 1888 av arkitekt Schak Bull for kjøpmann J. E. Lehmkuhl, og sto ferdig i 1896. I 1905 ble den solgt til fabrikkeier Andreas Andersen, og bygningen ble da ombygd. UiB kjøpte eiendommen i 1959. I 1995 ble bygningen oppusset fra en til to boenheter. Den brukes i dag til representasjon. Eiendommen omfatter en murvilla i to etasjer med rik pussdekorasjon i stilarten historisme med innslag både fra klassisk og 1500-talls, italiensk arkitektur. Deler av de originale/eldre interiørene i 1. etasje er bevart, med bl.a. trappehall/vestibyle som har fått en opprustning i jugendstil (veggmalerier i trappeløpet, stukk-imitasjon av eikepanel) ca. 10 år etter oppføringen. Eksteriøret ble omhyggelig rekonstruert i forbindelse med nylig oppussing, bl.a. med en komplettering av det dekorative smijernsarbeidet.



Figur 2-14 Villaveien 9 Kilde Universitetet i Bergen



Figur 2-15 Boligene langs Villaveien, fra høyre nr. 3, 5, 7 og 9 oppført i perioden 1887 - 1907. Dette er eldre patrisierhus som opprinnelig lå i Olav Ryes gate. Nr. 5 ble oppført i 1887 av skofabrikant John W. Scarborough og hadde etter ham forskjellige eiere før Steinerskolen flyttet inn i 1950-årene. Kun nr. 9 er fredet.



Figur 2-16 Flyfoto som viser de tre bygningene som omfattes av vern, nummerert i teksten som i bildet.

1: ID 125323 Monclairhuset Møhlenprisbakken 12. Kommunalt listeført. Monclairhuset ble bygget ca. 1760 av Jean Nichlas Monclair (1708-1772). Han kom til Bergen fra Frankrike som hugenott-flyktning, og løste borger-brev som urmaker i Bergen i 1735. Eiendommen var i familiens eie til den ble solgt til skipper August C. Mohr i 1851. Huset ble senere solgt til Bergen kommune som drev Bergen kommunale husmorskole der fra 1914-1972.

I 1983 ble Monclairhuset restaurert og ombygget til bydelshus for Møhlenpris inntil Vitalitets-senteret på Møhlenpris ble etablert i 2003. I dag benyttes huset til Miljømarked bruktbygg i Bergen, drevet av Norges Miljøvernforbund.



Figur 2-17. Monclairhuset



Figur 2-18. Monclairhuset sett fra Professor Hansteens gate med parkering under broen. Kilde: google maps.

2: ID 121534 Møhlenpris Hovedgård, Søndre Møhlenprisvei 1/3. Opphevet fredning. Trolig oppført rundt 1680 som Jørgen Thormøhlens representasjonsbolig og lyststed. Hans svigersønn, politimester Claus Fasting, hadde eiendommen 1719-39. Den opprinnelige eiendommen ble oppstykket omkring 1900. Smørfabrikken Bjørgvin (Alf Falck) kjøpte

Møhlenprisboder 1904, hovedbygningen 1927/28, delt mellom to grener av slekten Falck 1983. Global Hobby Engros A/S (Erik Falck) overtok Møhlenpris Hovedgård 1992.



Figur 2-19 Møhlenpris Hovedgård mellom 1950-1960. Foto: Gustav Brosing. Kilde: Marcus (UiB).

3: ID 108896 Hage av renessansetype, Søndre Møhlenprisveen 1-3. Datert siste kvartal av 1700-tallet. Ikke fredet . Omtrent 34 x 34 m stor, muromgitt renessansehage lå på nordøst-siden av gårdsplassen, uten arkitektonisk tilknytning til huset. I dag eksisterer kun murinnhengningen og hagetomten med stor hengebøk. Et par trær er det eneste igjen av hagen, hagetomten er delvis bebygd, og delvis gategrunn.

ID 121738 Bolighus i Møhlenprisbakken 10 ble avfredet og revet i 1954 i forbindelse med byggingen av Puddefjordsbrua.

Det finnes i alt 58 SEFRAK-registrerte bygninger innenfor analyseområdet oppført i perioden 1885 til 1900.

2.3. Strøk, bygninger og elementer med kulturhistorisk verdi

Møhlenpris rommer i dag et område med boligbebyggelse, hovedsakelig lokalisert mellom Puddefjordsbroen i nord og Wolffs gate i syd, og et område med industri mellom Wolffs gate og sydover mot Høyteknologisenteret, som i 2009-10 ble utvidet til å omfatte det meste av Marineholmen, Møhlenpris idrettsplass mellom industriområdet og boligområdet, og noe ytterligere industri og havnevirksomhet langs sjøkanten utenfor boligområdet, samt noen kontorbygg umiddelbart nord for Puddefjordsbroen. Innimellom kontorbygningene står også Møhlenpris hovedgård, trolig fra 1680 og Monclairhuset fra ca. 1760 (gamle Bergen Husmorskole) som broen passerer direkte over. De nedre delene av Nygårdsparken utgjør også en del av Møhlenpris. Møhlenpris skole (Thormøhlens gate 25) Cornerteateret, Raftostiftelsen og det populærvitenskapelige opplevelsessenteret Bergen Vitensenter ligger i strøket.

Boligkvartalene

Boligområdet på Møhlenpris har et strengt rettvisklet gatenett, og det meste av bygningsmassen er murbygninger fra slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet. 1800-tallets arkitekturideal var på mange måter retrospektivt der man hentet uttrykk og inspirasjon fra mange foregående stilperioder og satte det sammen på nye måter. Stiler ble knyttet til det nasjonale og var et uttrykk for landets kultur. Midt på 1800-tallet tok flere til orde for at ulike historiske stilarter egnet seg for ulike funksjoner, deriblant barokken og klassisismen som ble den mer herskapelige stilen som også ble knyttet til boliger. Mot slutten av århundret hentet man elementer fra ulike historiske stiler og satte dem sammen i ett bygg. Samlet bruker man gjerne stilbegrepet «Historisme».



Figur 2-20. Ole Vigs gate på Møhlenpris. Den strengt regulerte bebyggelsen med vakre murgårder er organisert i en kvartalsstruktur med interne gårdsrom og forseggjorte fasaderekker mot gatene. Kilde: Kulturminneplan for Bergen 2021-2025 identitet med særpreg.

De bergenske murgårdene er jevnt over mindre, men har svært mange likhetstrekk med murgårder i Oslo, og ellers i Nord-Europa, kontinentale i sin stil. Mange murgårder var arkitekttegnet, men også flere byggmestre var aktive i byggemarkedet. Byggene var reist med «bergensk hulmur», oftest med trebjelkelag mellom etasjene. Fasadene ble pusset. Stukkatur og dekor var i sement eller gips og i stor grad hentet fra ferdig-produsenters katalogvarer rundt i Europa. Mange av murgårder i Bergen har samme dekor og belistning på fasadene. Stilmessig er de fleste murgårdene i Bergen enkle i utforming, inspirert av renessansens formgrep, men med islett av de fleste andre historiske stiler. Mot slutten av århundret ser man flere eksempler på upussede teglsteinsfasader med forseggjort pusset dekor, tårn og karyatider og masker i gips.

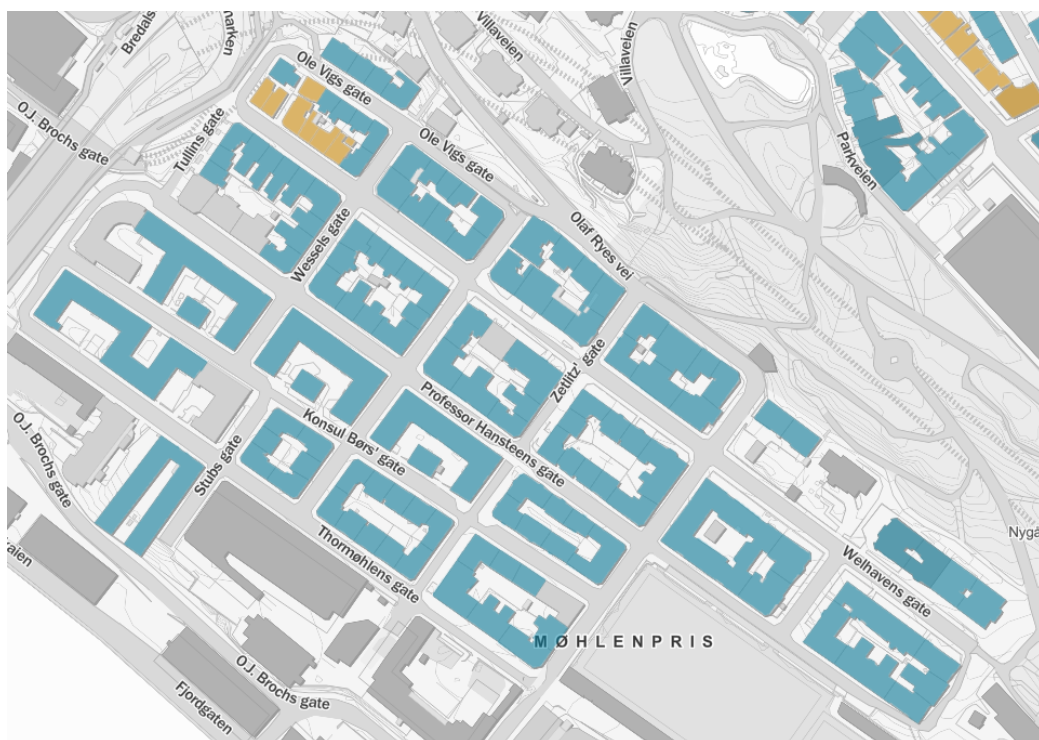
Olaf Ryes vei ble anlagt cirka 1880, og skapte derved den første veiforbindelsen mellom Bergen sentrum og Møhlenpris over Nygårdshøyden.

Hoveddelen av området ble bygget ut i løpet av 1900-tallet. Området er i all hovedsak bygget ut med utleiebebyggelse av ulikt slag, som arbeiderboliger, kommunale boligprosjekter, boligbyggelag og borettslag. Strøket er et av få sentrumsnære områder som viser hele spekteret av utviklingen av utleiebebyggelse frem til slutten av 1900-tallet, bortsett fra 1800-tallets leiegårdsbebyggelse. Karakteristisk for bebyggelsen fra 1920-tallet og utover er at

nesten alle blokkene har små forhager. Forbildene finner vi i de engelske hagebyidealene, som kom til å prege norsk boligbebyggelse på 1920- og 30-tallet. Leilighetene skulle være gjennomgående for å få mest mulig lys og luft, og det ble lagt vekt på hager og grøntstrukturer. En del av bolighusene fikk derfor avsatt en forhage ut mot gaten, særlig langs østre del av Welhavens gate.



Figur 2-21. Forhager i østre del av Welhavens gate, sett mot vest.



Figur 2-22 Over: Bybebyggelse av mur (blå) og tre (gul).



Figur 2-23. Byvekst i ulike tidsperioder. Kilde: Bergenskart.

På 1920-tallet ble Bergen sentrum gjenreist etter brannen i 1916, slik at ressursene var bundet opp i dette arbeidet.

Sørvest for Thormøhlens gate ligger Bergen Tekniske Museum i lokalene til Bergens gamle trikkehall. Bergenstrikken kjørte sin siste tur nyttårsaften 1965, men her er igjen noen gjenværende trikker. Det er også lagt ned ny skinnegang i noen av gatene på Møhlenpris og ved hver gateoppgradering over Nygårdshøyden og mot sentrum. Denne skal etter planen koples sammen i den gamle traseen rundt det nye studentsenteret og forbi Bergen Museum og mot sentrum.

Historiske bygninger og anlegg

Møhlenpris skole (Thormøhlens gate 25) ble grunnlagt i 1912 som følge av en sterk økning av byens innbygger-tall på slutten av 1800-tallet. Den ble bygd som en midlertidig løsning for å avhjelpe det økende behovet for klasserom. Skolen er tegnet og oppført av arkitekt Kaspar Hassel som en tidsriktig og velutstyrt skole med skolekjøkken, bad og svømmebasseng.

Skolen ble oppført i tre deler, Hovedfløy med klasserom, Sydfløy for vaktmester og kontorer og Nordfløyen med spesialrom. Alle oppført i 1912.

I april 1940 inntok tyske soldater og offiserer bygningen. Den skulle brukes til lager og kaserne, strategisk plassert i forhold til Marineholmen. I 1976 disponerte Skolen for hørselshemmede nesten hele første etasje. I 1983 ble det innført 1. - 9. klasse på Møhlenpris skole. I dag er skolen en barne- og ungdomsskole med 10 trinn.



Figur 2-24. Hovedfasade mot sør-vest og Puddefjorden



Figur 2-25. Møhlenpris skole på midten av 1920-tallet. Atelier KK, billedsamlingen UiB.

Trikkehallkvartalet (Thormøhlens gate 23). Sommeren 1897 startet trikkedriften i Bergen, ved operatør AS Bergens Elektriske Sporvei. Linjenettet hadde tre hovedlinjer, fra sentrum til Sandviken, Nygårdsbroen og Kalfartoppen. I løpet av årene 1910-1916 ble hovedlinjene utvidet, og trikken startet å gå til Møhlenpris 1. juli 1911. Trikkehallen ble bygget i 1912 for å gjøre plass til de nye vognene utvidelsene førte med seg. Anlegget er bygget ut i flere omganger i tidsrommet 1912 til 1944: Trikkehallen i 1912 og 1915, Garasjebygningen i 1921 og Omnibusverkstedet i 1933. De tre bygningene danner en serie plassrom på tomten. Hallen forble hovedbasen for Bergens sporvei til bussanlegget på Mannsverk stod ferdig i 1968. Anlegget ble benyttet av AS Bergen Elektriske sporveier frem til 1965. Da ble bygningsmassen tatt i bruk av anleggsseksjonen.



Figur 2-26 Trikkehallen til høyre og Garasjebygningen til venstre. (UBBKK-N-292/015, 1925). Kilde: Billedsamlingen Marcus, UB Uib.

I 1989 ble trikkehallen omgjort til Bergen Tekniske museum. Anlegget med trikkehallen, garasjebygningen og gårdsplassen ble fredet i 1994. Trikkehallen på Møhlenpris ble fortsatt brukt som base for byens trikker, via tilførselssporet ved Nygårdsparken (1918).

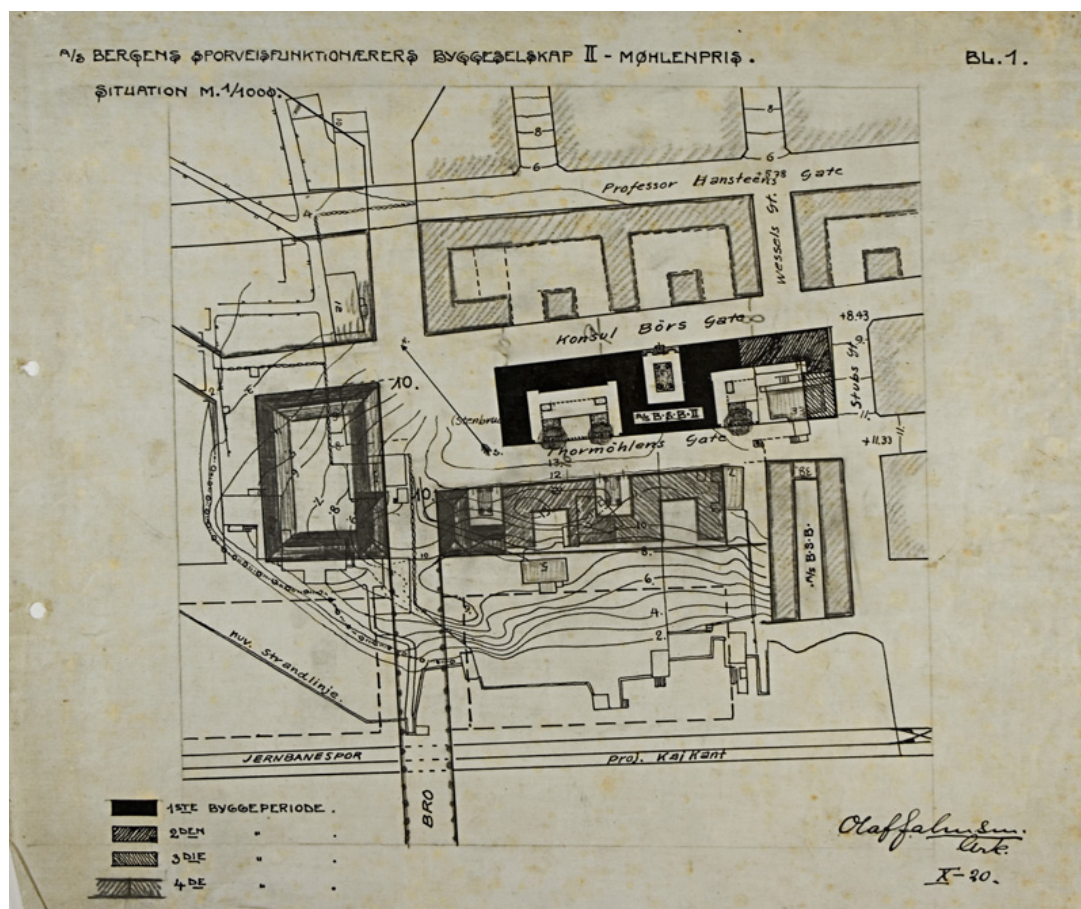
«Trikkebyen» er et gammelt borettslag som var anlagt for ansatte i Bergen Sporveier, slik at de skulle ha kort vei til jobb. Boligene består egentlig av to byggetrinn, begge ble tegnet av byarkitekt Olaf Jahnsen i 1912, oppført 1913 – 1914, mens det andre trinnet på andre siden av gaten ikke lot seg fullføre i sin helhet, men ble delvis klart i 1924. I dag er det først og fremst trinn 1 som bærer navnet Trikkebyen.

Første byggetrinn består av seks hus. De utgjør to speilvendte, tilnærmet parallelle murblokker på tre - (delvis fire-) etasjer med mansardtak, mellomliggende gårdsplass ut mot vest og felles inngangsparti med et samlende portbygg der det var plass til to små butikker (nå brukt som lager/styrerom). Hver av blokkene hadde tre innganger. De 64 leilighetene var på ca 30 kvm og hadde eget WC og tilgang til felles baderom i kjelleren. Det sto ferdig i løpet av 1914. Bygningene står i dag slik de ble bygget nesten uendret i det ytre, men er rehabilitert inni. Anlegget er godt vedlikeholdt.



Figur 2-27 Trikkebyen trinn 1 over, og trinn 2 under. Kilde: Google Maps.





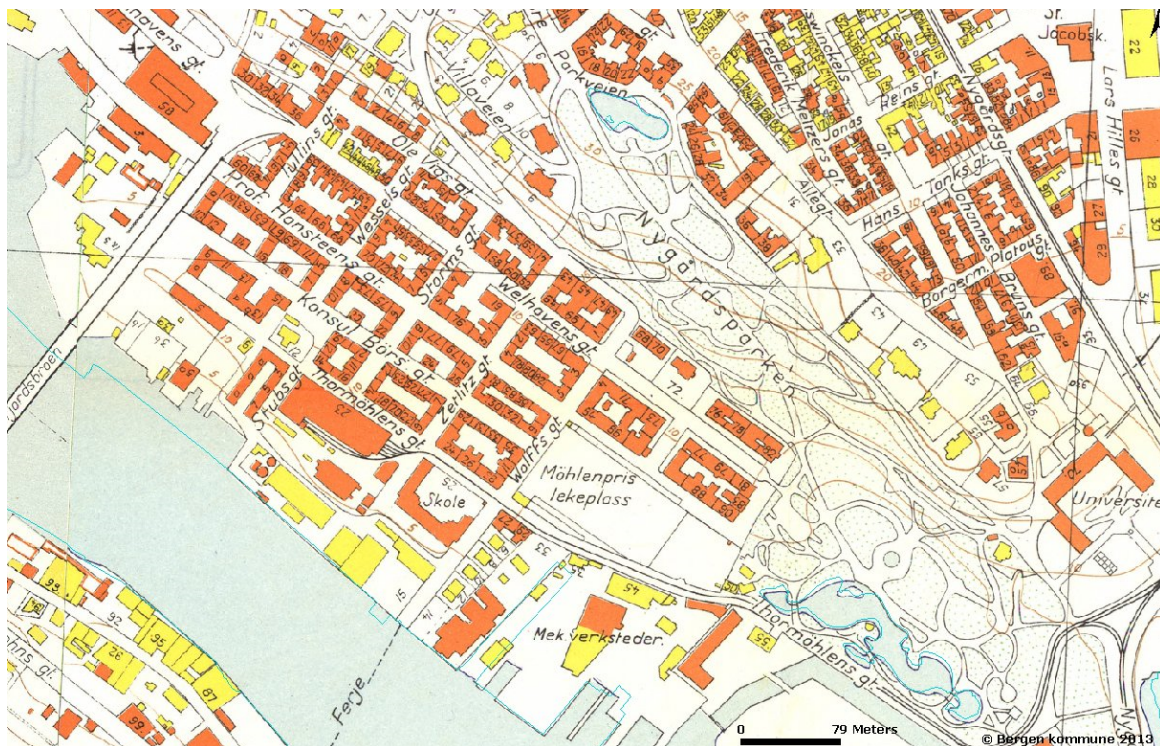
Figur 2-28 Situasjonsplan 1920: Trinn 2 er angitt med sort sentralt i bildet (Konsul Børs' gate 9-15). Byggetrinn I (Stubs gate 3-7) nedenfor til høyre. Forslag til videre utbygging nærmere den prosjekterte Puddefjordsbroen er også tatt med. Disse ble aldri realisert. Johannes Menighets Aldershjem ligger i i dag i Thormøhlens gate 5.

Det andre byggetrinnet, som ligger mellom Konsul Børs gate og Thormøhlens gate, ble vedtatt i 1920. Prosjektet ble denne gang tegnet som 11 sammenhengende hus i E-form med lekeplass, regnskur, tørkeplass for klær og noen trær i de store åpne gårdsrompartiene mot vest. Hovedinnganger og en mindre åpen midtplass lå mot øst. Gjennomføringen ble vanskelig. Det var blitt dårlige tider og et gammelt hus (guttehjemmet «Fredheim») som var forventet revet, ble stående. Den sydlige del av tomten var dermed okkupert slik at de siste husene ikke kunne bygges. Høsten 1924 sto likevel 48 leiligheter ferdig. De hadde høy standard hver på 60 kvm. med WC og egne bad. For mange av Sporveiens egne ansatte ble leilighetene så dyre at en god del av leilighetene i en årrekke måtte fremleies til folk som var bedre bemedlet.

De to siste byggetrinnene vist i situasjonsplanen fra 1920 (over) ble det ikke noe av. I Thormøhlens gate 12 står det i dag en boligblokk oppført på 1950/60-tallet, og i Thormøhlens gate 9 står det en boligblokk oppført tidlig på 1980-tallet.

St. Johanneshjemmet (Thormøhlens gate 5) ble oppført i 1933 etter planene til arkitekt Per Grieg. Bygningen ble lagt i grensen av murbyen, ut mot fjorden og med naturlig strandsone i forlengelse av Trikkebyen.

Etter andre verdenskrig ble det igangsatt store byggeprosjekter inn mot Møhlenpris, først og fremst Puddefjordsbroen (1956), Universitetet i 1960-årene og tunnelen under Nygårdshøyden (1984). Monclairhuset og Møhlenpris gård samt restene etter en renessansehage ligger delvis under og like på nordsiden av Puddefjordsbrua.



Figur 2-29. Utsnitt av kart fra 1957 som viser at Møhlenpris er helt utbygd og Puddefjordsbroen er anlagt. Kilde: Bergenskart.

Puddefjordsbroen strekker seg fra Møhlenpris, over Puddefjorden og til Gyldenpris. Broen erstattet Laksevågferjen som gikk fra Nøstet til Laksevåg. Allerede i 1903 hadde det eksistert planer for en bro over Puddefjorden. Økt befolkning i Laksevåg, Bergen kommunes utbygging av Gyldenpris etter Bybrannen i 1916, førte til at debatten ble gjenopptatt. En bro over Puddefjorden ville føre til en nedkorting av reisetid for fastboende og hyttefolk i både Laksevåg, Fana og Fjell. I 1920 ble det lagt fram to alternativer for bro over fjorden. Puddefjordsbroen tapte imidlertid kampen med Nygårdsbroen på 1920-tallet, og først i 1938 ble planene tatt opp igjen. Krigen førte til at planene måtte utsettes, men i 1950 ble det fortgang i planene, og i 1956 kunne broen åpnes. Den nye broen og tunnelen mellom Gyldenpris og Fyllingsdalen førte til store omlegginger i Gyldenpris-området. Da broen ble bygget i 1956 var den blant de største betongbroer i verden, og var også landets lengste med 436 meter. Siden har broen blitt utvidet og har nå seks felt. Puddefjordsbroen er i dag en hovedåre for hele Bergen vest og Sotra inn mot sentrum.



Figur 2-30 Puddefjordsbroen i 1961. Foto: Widerøesamlingen. Kilde: Marcus UiB.

Gatenett

Professor Hansteens gate, fra Nøstegaten til Nygårdsparken sørøst for Møhlenpris idrettsplass, oppkalt 1881 etter astronomen Christopher Hansteen (1784–1873). Gatens søndre del (fra Welhavens gate) er eldst, den nordlige delen ble regulert i begynnelsen av 1900-tallet og tillagt gaten fra 1937.

Wessels gate, fra Ole Vigs gate til Konsul Børs' gate, fotgjengerpassasje gjennom forlengelsen til Olaf Ryes vei, oppkalt 1881 etter dikteren Johan Herman Wessel (1742–85).

Zetlitz gate, fra Olaf Ryes vei til Thormøhlens gate, oppkalt 1881 etter presten og forfatteren Jens Zetlitz (1761–1821). Zetlitz gate skiller Møhlenpris skole og Trikkehallkvartalet, og gir adkomst til Trikkehallkvartalet og direkte adkomst til Garasjebygningen via store porter i fasaden. Gaten er et åpent gateløp, opparbeidet med brostein og dels med asfalt, brukt til parkering. Søndre del av Zetlitz gate er inngjerdet som en forlengelse av plassen i hjørnet mellom Omnibusverkstedet og Garasjebygningen. Det er i dag altså ikke fri passasje mellom Zetlitz gate og O. J. Brochs gate.

Ole Vigs gate, fra Tullins gate til Olaf Ryes vei, oppkalt 1881 etter folkeopplysningsmannen Ole Vig (1824–57).

Welhavens gate, fra Professor Hansteens gate til Nygårdsparken, oppkalt 1881 etter dikteren, professor Johan Sebastian Cammermeyer Welhaven (1807–73). En byste av Johan Sebastian Welhaven, utført av Per Ung, ble avduket 1985 (gave fra Arild Haaland) i barnehagen ved St. Jørgens hospital; dikterens far Johan Ernst Welhaven var prest ved Hospitalskirken. Welhavens

gate ble regulert 1881, men planene ble endret, og den ble opparbeidet først 1891-1911. Et brohode for Puddefjordsbroen stenger gaten for kjøretrafikk mellom husnr. 16 og 32. Gatetun anlagt mellom Zetlitz gate og Storms gate 1988.



Figur 2-31. Welhavens gate 56-60. I venstre nedre hjørne ser man forhagen i nr. 61. Bildet er tatt ca. rundt 1900. Foto: Olaf A. Svanøe, fotografsamlingen, UiB. Bildet under viser samme gate i dag (google maps)



Dagens O. J. Brochs gate slynger seg sør for Møhlenpris skole, Trikkehallen og Trikkebyen. Tidligere gikk gaten i det skrå planet like sør for Møhlenpris skole. Dette området er i dag brukt til parkering for skolen og er avstengt med gjerde i vest mot Zetlitz gate.



Figur 2-32. O. J. Brochs gate, 1949. Foto: Atelier KK, Billedsamlingen UiB.

Fotografiet under viser Wollfs gate rundt 1900:



Figur 2-33. Wolffs gate. Bildet er tatt ca. rundt 1900. Foto: Olaf A. Svanøe, fotografsamlingen, UiB. Kilde: Marcus uiB (<https://digitaltmuseum.no/0210111296377/fotograf-samlingene-universitetsmuseet-i-bergen>)

Tullins gate, fra Ole Vigs gate til Professor Hansteens gate, oppkalt 1881 etter forfatteren Christian Braunman Tullin (1728-65).

2.4. Historisk bildemateriale

Søk i Universitetsbiblioteket (UiB) sin billedsamling gir noen treff på eldre foto som viser gatedekke rundt ca. 1900. Under er tre utsnitt fra bilder:



Figur 2-34. Utsnitt av et bilde fra Wellhavens gate viser hardpakket grus og kantstein opp til fortau. Noen heller lagt utenfor forhage



Figur 2-35. Bildet fra Wollfs gate viser hardpakket grus og kantstein opp til et hellebelagt fortau.

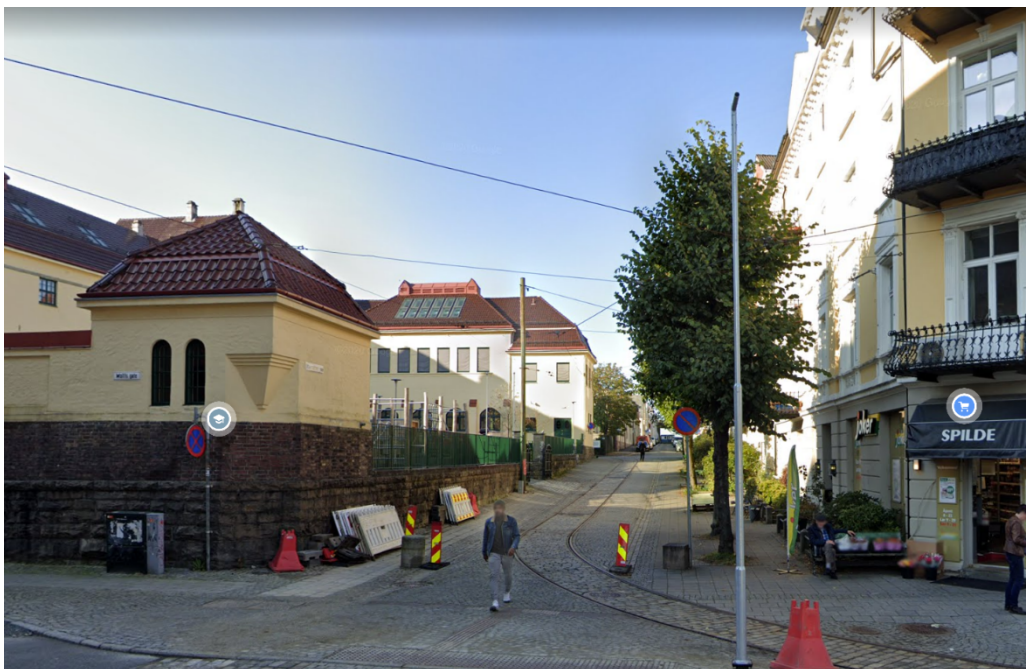


Figur 2-36. Bildet fra Welhavensgate 1900-1930 viser hardpakket grus og kantstein opp til fortau, som er belagt med store steinheller. Vegbanen har brostein, og er lagt i annet mønster i kryssområdet (markerer overgang?)

I Thormøhlens gate ved Møhlenpris skole vises trikkeskinnene og stolper med strømførende kabler for trikkene. Plassert på fortauet vises opprinnelig gatelykt. ([Bergen : Møhlenpris Skole - Marcus \(uib.no\)](#))



Figur 2-37. Utsnitt fra foto ved Møhlenpris skole, tatt mellom 1910 og 1925. Heller på fortau, kantstein og det som ser ut til å være en blanding av gatestein og grus i gaten. Lykter og master. Fotograf K. Knudsen Co, billedsamlingen UiB. Bildet under viser dagens situasjon.



Bildet viser Møhlenpris idrettsbane og Nygård Bataljon. Bildet er tatt fra Thormøhlensgate inn mot Wolffsgate (fasade) og viser grusbelagt gate, et større tre og en lyktstolpe i utkanten til venstre (<https://marcus.uib.no/instance/photograph/ubb-knoop-365.html>).



Figur 2-38. Bilde ved Møhlenpris idrettsbane, antatt tatt mellom 1890 og 1910. Fotograf: Knoop. Billedsamlingen UiB

Bildene fra Konsult Børs gate viser inndeling av gate og fortau og viser materialbruk og belysning.



Figur 2-39. Konsul Børs gate i 1925. Fotograf Fridtjof Tegner. Billedsamlingen UiB. Nedenfor fra i dag. Kilde: Google Maps.





Figur 2-40. Ved Wolffs gate 3. Fortau med store heller, kantstein ned til gatedekke. ([\[Wilhelm Anton Mohn med barnepleiersken Anna\] - Marcus \(uib.no\)](#)) Nedenfor fra i dag. Kilde: Google Maps.





Figur 2-41. Welhavensgate 1916 -1920. Grus i gatene, men brostein i enkelte parti. Fotograf: Atelier KK. Billedsamlingen UiB. [\[Welhavens gate 42\] - Marcus \(uib.no\)](#) Nedenfor fra i dag. Kilde: Google Maps.



3. Sårbarhet og kulturminnefaglige innspill

Analyseområdet omfatter en kvartalsstruktur som er enestående i Bergen som et eksempel på århundreskiftets byplanlegging og arkitektur. Bygningene gir karakter til gatene som oppleves som gode uterom. Området fremstår som meget godt bevart og helhetlig, med noen nyere bygninger innimellom. Møhlenpris skole, Trikkehallen og Trikkebyen ligger sør i kvartalsstrukturen, mellom Thormøhlens gate og O. J. Brochs gate. Anleggene innordnes områdets kvartalsstruktur og stilidealer og er en del av kulturmiljøet på Møhlenpris - både arkitektonisk, byplanmessig og historisk.

3.1. Sårbarhet

Overordnede føringer: Analyse- og influensområdet omfattes av store nasjonale og regionale vernehensyn ved å inngå i Riksantikvarens NB!-register, og at området er avsatt som hensynssone H570 i kommuneplanens arealdel. Begge vil være styrende for valg av tiltak, og krever dialog med kulturminneforvaltningen gjennom prosessen.

Bygningsmiljø: De største enkeltverdiene ligger i den fredete Trikkehallen. Verdiene for øvrig er knyttet til verneverdige bygninger/bygningsmiljø med gateløp som samlet utgjør en stram, småskala kvartalsstruktur. Selv om ingen bygninger vil bli direkte berørt, vil bygningsmiljøet være sårbart for tiltak på gatenivået som kan påvirke eller endre opprinnelige, gjenværende elementer/materialer i tillegg til at de kan påvirke bygningsmiljøet visuelt. Dette gjelder særlig elementer som stikker opp fra gatenivået, som skilt, armaturer, installasjoner samt høy vegetasjon. Reversible løsninger kan bidra til å redusere sårbarheten. Flyfoto fra 1951 viser at det den gang ikke var beplantning i gatene, med unntak av i deler av forhagene i østre del av Welhavens gate og inn mot idrettsbanen. Her har alltid vært rene gateløp uten plassdannelser. Trikkelinjen må sees i sammenheng med den fredete Trikkehallen, og er sårbar for endring og fjerning.

3.2. Kulturminnefaglige innspill

De viktigste forholdene som bør vurderes ut fra sårbarhet vil være:

Den historiske gatestrukturen – dette er i hovedsak *gater*.

- I hovedsak bør det opprinnelige *gatepreget* bevares. Det innebærer at nye byrom må planlegges slik at man unngår tydelige plasspreg, torg, eller «oppstykking» av gatene.
- Forhager, innganger, gjerder med grønne innslag, bør bevares. Ellers er området urbant.

- Dagens gamle trær bør bevares, og særlig i forhagene. Omfanget av ytterligere høy beplantning bør vurderes ift. områdets særpreg. Vegetasjon for øvrig bør vurderes ut fra tradisjon og hensyn til bygninger.
- Bevissthet i forhold til trær som kan gi skade grunnmur og fasade på bygg gjennom store røtter og fukt fra bladverk tett inntil bygningskonstruksjonene.
- Trikkesporet (museal satsing) skal ivaretas i tråd med ferdstilling mot Engen.

Utformingsprinsipper i tråd med kommunedelplanens bestemmelser

- Materialbruk med historiske referanser. Utformingen av nye tiltak bør ivareta hensynet til omkringliggende bebyggelse/kulturmiljø. Området bør ikke fylles opp med alt for mange installasjoner, men heller gis et rolig uttrykk. Det finnes en smertegrense ift. for mange store/ høye dominerende elementer.
- Reflekterende materialer og sterke farger bør unngås. Farger kan selvsagt benyttes, men de bør ikke dominere omgivelsenes fargesetting for mye.
- Også utforming av «gjerder» og kanter bør balanseres mot de kulturhistoriske omgivelsene på en god måte
- Belysning – armatur med historiske referanser.
- Møblering – høyder/størrelser/plassering.
- Skilting ift. plassering og nødvendig omfang.
- Parkeringsplasser (primært ikke foran verneverdige bygg med høy verdi).
- Sykkelparkering (ikke over to etasjer).
- Tiltak under Puddefjordsbroen bør hensynta Monclairhuset og restene av renessansehagen like vest for broen.

Kilder

- Askeladden, nasjonal database for kulturminner. Riksantikvaren.no
- [Om Bergen | Bergen byleksikon \(bergenbyarkiv.no\)](https://bergenbyarkiv.no)
- 533779 St. Johanneshjemmet, Bergen - kulturminnedokumentasjon
- Kulturminnegrunnlag for Kommunedelplan Puddefjorden, Byantikvaren 2003.
- Antikvarisk dokumentasjon Møhlenpris skole, Trikkehallen og omgivelser. Byantikvaren, 2013.
- Kommuneplanens arealdel, Bergen kommune, bergenskart.no
- Kommunedelplan Sentrum, Bergen kommune, bergenskart.no
- Kulturminneplan for Bergen 2021-2025 identitet med særpreg
- Kulturminnegrunnlag Nøstebukten, Dokken og Møhlenpriskaien Byantikvaren. 2021

